

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh390>

19. YÜZYILIN SONU İLE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA SURIYE'DE DIŞ TİCARET

Kürşat ÇELİK*

Özet

Suriye, coğrafi konumu nedeniyle Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geçiş güzergâhı üzerindedir. Hem deniz, hem de karayolu ile ulaşım imkânına sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı tarih boyunca çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş, ticaretin başladığı sayılı yerlere sahip olmuştur. Dünyada ilk üretim ve ticaret merkezlerinin kurulduğu bölgelerden biri olan Suriye, Doğu Akdeniz'deki limanları ile Ortadoğu'yu başta Akdeniz'e komşu ülkelere olmak üzere dünya ticaretine açan bir kapı hükmündedir.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başları dünya da uluslararası ticaretin her türlü olumsuzluğa rağmen hızlandığı ve değişim geçirdiği bir dönemdir. Bu dönemde Suriye dış ticareti ile Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracatının 1/6'ine tekabül eden bir uluslararası ticaret merkezidir. Bu çalışma ile 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Suriye'nin ithalat ve ihracatı, buna bağlı olarak ithalat ve ihracat yapılan ülkeler ve bunların bölge ekonomisi üzerindeki etkileri ile bölgedeki liman şehirlerinin iktisadi vaziyetleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Suriye, Doğu Akdeniz, Ortadoğu, İthalat, İhracat.*

* Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, kcelik@firat.edu.tr. Bu çalışma, FÜBAP, İİBF. 12.01 No'lu ve "Osmanlı Hakimiyetinde Sayda (1839-1918)" isimli proje desteğiyle hazırlanmıştır.

The End of 19. Century and The Beginning of The 20. Century Foreign Trade in Syria

Abstract

Due to its geographical position, Syria is on the transit route between Asia, Africa and Europe continents. It has the opportunity of both sea and road transportations. Because of these features it has been the cradle of many civilizations throughout history and become one of few places having been commercial centers. First in the world production and trade, Syria is one of the regions where the establishment of centers took place, particularly in the eastern Mediterranean and the Middle East which have been close to the Mediterranean ports of neighboring states, including the provision gate open to the world trade.

For the world of international trade, the end of 19. Century and the beginning of the 20. Century, despite all adversities of the period, was the time in which the world's trade accelerated and evolved. During this period, Syria, with its foreign trade, became an international trade center which consisted of 1/6 of the Ottoman Empire's total import and export. In this study, Syria's imports and exports, accordingly their impacts on neighboring countries as well as on the region's economy and the economic situation of port cities in the region were examined.

Keywords: *Syria, the Eastern Mediterranean, the Middle East, Import, Export.*

GİRİŞ

16. Yüzyılda Osmanlı idaresine geçen Suriye, Ortadoğu ve Akdeniz dünyasının hem üretim hem de ticaret merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir. İdari yapı olarak 19. yüzyıla kadar küçük değişikliklerin yaşandığı coğrafyada 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çeşitli sorunlardan dolayı pek çok değişiklik meydana gelmiştir.

İlk olarak 1840-1860 tarihinde Marunî ve Dürziler arasında meydana gelen çatışmalar neticesinde imtiyazlı bir eyalet olan Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı kurulmuştur¹. Bunu 1864 tarihinde uygulanmaya başlanan Vilayet nizamnamesiyle 1864-65'te Şam eyaleti kaldırılarak yerine Suriye Vilayetinin kurulması izlemiştir². Aynı tarihte Sayda eyaleti de lağvedilerek toprakları Suriye vilayetine bağlanmıştır. Böylelikle Suriye vilayeti; Şam-ı Şerif, Beyrut, Trablusşam, Akkâ, Hâma, Kudüs-ü Şerif, Havran ve Belkâ

¹ Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace Ottoman Lebanon 1861-1920*, London, 1993, s.31-33.

² Noufan El-Hmoud, "Tanzimât-ı el-Osmaniye fi Vilayeti Suriye" *Research in The History of Bilad al-Sham During The Ottoman Period*, Amman, 1992, s.14; *Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1311 H. (1893-1894 M.)*, s.25.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

(Nablus) sancaklarından müteşekkil hale geldi³. Bölgedeki iç ve dış baskılardan dolayı 1887-88’de ise Beyrut Vilayeti kurulması kararı alınmıştır. Yine bu dönemde Kudüs-ü Şerif özerk statü ile merkeze bağlanmıştır.

İdari olarak çeşitli düzenlemeler yapılsa da 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında genel olarak Suriye bölgesini, başta Şam olmak üzere, Beyrut, Trablusşam, Lazkiye, Hama, Humus, Halep, Nablus, Akka ve Kudüs-ü Şerif olarak tanımlayabiliriz. Bu bölge Biladu’ş-Şam olarak da ifade edilmektedir.

1. Suriye Bölgesinin İthalatı

Suriye bölgesi Fenikelilerle başlayan bir ticari geçmişe sahiptir. Fenikeliler özellikle Doğu Akdeniz limanlarına sahip olmaları ile Akdeniz ticaretinde M.Ö. 1000 ile M.Ö. 700 tarihleri arasında ön plana çıkmışlardır. Akdeniz çevresinde ticareti geliştirerek ilk kez Akdeniz kültürlerinin birbiriyle iletişim ve etkileşimini sağlayan Fenikeliler dünya ticaret tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır⁴. Fenikelilerden sonra Roma, Bizans ve İslam hâkimiyetinde de bölgenin ticari potansiyeli sürekli olarak artmıştır. Osmanlı idaresinde bu durum daha üst noktalara ulaşmıştır.

1830’lardan itibaren meydana gelen gelişmeler, Avrupa ile Doğu Akdeniz arasındaki ticaretin artmasına neden olmuştur. Bu yüzyılda navigasyon teknolojisinin ilerlemesi, buharlı makinelerin gemilerde kullanılmaya başlanması ve büyük gemilerin inşası gibi gelişmeler uluslararası ticarete olumlu katkı sağlamıştır⁵. Bu gelişmeler ulaşım giderlerinin azalmasına ve daha güvenli bir ticaretin yapılmasına da neden olmuştur. Akdeniz ve Ortadoğu’nun ticari merkezlerinden biri olan Suriye bölgesi de bu gelişmelerden nasibini almıştır.

İthalat verilerine göre Suriye bölgesinin ithal ettiği ürünleri, endüstriyel ürünler (demir, petrol, kömür, kereste gibi), dokuma ürünleri (pamuklu ve yünlül ürünler), gıda ürünleri (şekere, kahve ve pirinç gibi.) ve teknolojik ürünler olarak dört grupta toplamak mümkündür⁶.

³ Sabahattin Samur, *Suriye Vilâyeti’nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1918)*, Ankara, 1988, s. 21-24.

⁴ Güneş Girgin, *Fenikeliler’de Akdeniz Ticareti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s.15-17.

⁵ Haim Gerber; Nachum T. Gross, “Inflation or Deflation in Nineteenth-Century Syria and Palestine”, *The Journal of Economic History* 40/ 2, Cambridge University Press, 1980, s.351.

⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek.1, Ek.2 ve Ek.4.

Suriye’de tahıl ürünleri yetiştirilmekle birlikte bölgede tarım arazileri zeytin, turunçgiller ve dut ağacı gibi katma değeri yüksek ürünlere ayrılmıştır. Bölge nüfusu, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumdan dolayı göçlerle sürekli artmakta temel gıda maddelerinin temin edilmesinde sıkıntılar oluşmaktaydı⁷. Bu nedenle başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl ürünlerinin yetersiz kalmasından dolayı pirinç ve un gibi temel gıda maddeleri ithal edilmek zorunda kalınmıştır. Kuru gıdalar genelde Avrupa’dan getirilirdi. İthalatı en fazla yapılan ürün pirinç olmakla birlikte Mısır, İtalya ve İngiltere’den ithal edilip 1873-74’te 6.469.929 kuruşluk alım yapılmıştır⁸. Rusya, Romanya ve Bulgaristan’dan buğday ve un ithal edilmiştir. Şeker, Avusturya ve Rusya’dan, kahve, Brezilya ve Yemen’den, çay Rus bir şirket tarafından Çin ve Hindistan’dan ithal edilmekteydi. 1873-74 de bu ürünlerin toplam değeri 8.065.754 kuruş idi.

Alkollü içecekler Rusya ve Avusturya’dan, mineral sular ve bira gibi içecekler ise Almanya ve Avusturya’dan ithal edilmiştir. 1873-74 de bu ürünlerin ithalat değeri 500.277 kuruş idi.

Makineleşmeyle birlikte bölgede makinelerin enerji ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bu dönemde enerji ihtiyacı kömür ve petrolden karşılanmaktaydı. Bölgede petrolün varlığı biliniyorsa da henüz kullanılır hale getirilememesi ithalatı zorunlu kılıyordu. Bölgedeki enerji alımını yapan büyük kuruluşlar ise Hamidiye Hicaz Demiryolu Şirketi ve Beyrut Gaz Şirketi idi. Şam’da kömürle çalışan motorların yanı sıra, yine bölgedeki pek çok buharlı makineler ve ısınmak içinde kömür ithal edilmiştir. Kömür, İngiltere ve Almanya’dan ithal ediliyordu ve 1910 yılındaki ithalat değeri 8.600.000 franktı⁹. Rusya’dan özellikle resmi daireler tarafından kullanılmak üzere petrol¹⁰, Amerika’dan ise gazyağı ithalatı vardı. 1873-74’te 10.481.548 kuruşluk gazyağı ithalatı yapılmıştır.

⁷ Başta, Kafkasya’dan olmak üzere, Girit ve Cezayir’den muhacirler getirilerek bölgeye yerleştirilmiştir. Aynı zamanda Anadolu’da yaşanan sıkıntılardan dolayı pek çok Ermeni de Suriye bölgesine göç etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şit Tufan Bozşınar, Suriye’ye Yerleşen Cezayirli Muhacirlerin Tabiiyeti Meselesi (1847-1900), *İslam Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul, 1997, s.91-106; Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I-II, (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 121) İstanbul, 2012.

⁸ 1873-74 tarihindeki ithalat verileri için bkz. Ek.5. 1290 H. (1873-74 M.) Suriye Vilayetinin İthalat Cetveli.

⁹ 1850’de 1 Altın Lira=0,0433 Frank, 1914’de 1 Altın Lira=0,044 Frank idi. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul, 2000, s.226.

¹⁰ Arthur Ruppın, *Syria An Economic Survey*, New York, 1918, s.59-60.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

İnşaat malzemesi ürünlerinin başında kereste gelmekteydi. Kereste hem ihraç, hem de ithal ürünü idi. İthal edilen kereste genellikle inşaat malzemesi iken, ihraç edilen kereste ise mobilya ve elişî ürünlerine dayanmaktaydı. 1910’da yıllık kereste ithalatının tahmini rakamı 3.000.000 Frank idi¹¹. Çimento Marsilya, Belçika’dan, kireç Fransa ve Kıbrıs, mermer İtalya’dan, kâğıt Avusturya-Macaristan, cam İtalya’dan getiriliyordu.

Demir, çinko, bakır, kalay gibi madenler İngiltere, Almanya, Belçika’dan ithal edilirken, çelik ve emaye İngiltere’den temin ediliyordu. Kimyevi maddelerden potasyum, şap, asitler, boya ve ilaçlar Almanya’dan, doğal boyalar Hindistan’dan ithal edilmekteydi. 1873-74’de ithal edilen çeşitli ecza ürünlerinin toplam değeri 12.754.103 kuruştı.

Dokuma ürünleri İngiltere’den ithal edilmekteydi. İngiliz tekstil ürünlerinin Suriye’de satılmaya başlanması ile birlikte, yerel tekstil ürünlerini tehdit etmeye başlamıştır. İngilizler hem ucuza mal satıyor, hem de ham maddeleri piyasadan topluyorlardı. Böylelikle yerli üreticiler kendi mallarını satamadıkları gibi, aynı zamanda pahalılaştan ham maddeleri almakta da sıkıntı çekiyorlardı. Yaşanan bu haksız rekabetten dolayı pek çok esnaf işini bırakmak zorunda kalmıştı. Örneğin; Şam’da 1830’larda 4000 ipek ve pamuk dokuma tezgâhı bulunurken 1850’de bu sayı 1746’ya kadar gerilemiştir. Yaşanan sıkıntılardan dolayı Şam başta olmak üzere dokumacılar Avrupalıların tasarımlarını taklit ederek bu sıkıntılı süreci atlarmaya çalışmışlardır¹². 19. yüzyılın sonunda ise bu süreç tersine dönmüş yerli üretici kendisini muhafaza edebilmeyi başarmıştır¹³. 1873-74 verilerine göre dokuma ve tekstil ürünleri ithalatı 83.196.681 kuruş olarak gerçekleşmiştir. 1910 verilerine göre ise dokuma ürünleri ağırlıklı olarak İngiltere’den ithal edilmekte ve tahmini değeri 55.000.000 Frank civarındaydı. 20. yüzyılın başlarında az da olsa Hindistan’dan da dokuma ürünleri, Almanya’dan da hazır kumaş ithalatı başlamıştı¹⁴.

19. yüzyılın sonlarına doğru bölgede üretim teknolojisinde gelişmeler yaşanmıştır. Hayfa ve Yafa’da su pompaları ile tarlalar sulanmaya başlanırken, Beyrut, Halep, Havran gibi pek çok şehirde un değirmenleri, zeytinyağı presleri, buz makineleri, benzinli ve gazyağı ile çalışan motorlar kullanılmaya

¹¹ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.60.

¹² James A. Reilly, “From Workshops to Sweatshops: Damascus Textiles and the World-Economy in the Last Ottoman Century”, (*Fernand Braudel Center*) 16-2, 1993, s. 201-202.

¹³ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 2. Suriye Bölgesinin İhracatı.

¹⁴ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.60.

başlanmıştır. Kullanılan bu makineler genelde Almanya ve İngiltere'den ithal edilmiştir. İkinci el dokuma tezgâhları ile dokuma makineleri İngiltere'den getirilmiştir¹⁵. Beyrut-Şam ve Trablusşam-Hama-Humus arasında yük ve yolcu taşımak için araba şirketleri kurulmuş ve bunlar için araba ithalatı yapılmıştır¹⁶.

Bölgede ithalat yapan limanlar incelendiğinde, Suriye'nin en büyük limanı Beyrut idi. Beyrut'un Şam'a olan yakınlığı ticarete üst noktalara çıkmasının en temel nedeniydi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla büyüyen Beyrut limanından 1874-75'de 129.168.942 kuruşluk, 1895'de ise 42.693.102 Franklık¹⁷ ithalat gerçekleştirilmiş, 1910'da ise bölgedeki toplam ihracatın % 24,30'u, ithalatın ise % 33,24'ü Beyrut limanından yapılmıştır¹⁸. Beyrut limanında ithalatın en fazla yapıldığı ülkeler İngiltere ve Fransa idi.

Bölgedeki bir diğer liman ise Hayfa idi. 1900'de Hayfa limanından yapılan ithalatın % 20'si Osmanlı, % 8,3'ü Almanya, % 11,6'sı Fransa, % 8,5'i İngiltere, % 2,1'i Avusturya, % 8,5 Mısır, % 1 Romanya ve diğer ülkelere yapılan ithalattan oluşmaktaydı. Hayfa'ya yapılan ithalatın değeri ise 36.284.712 kuruş veya 8.000.000 franktı¹⁹. Hayfa ve Yafa limanları Kudüs ve Filistin bölgesinin önemli limanlarındandı. Ticaret verilerinden anlaşıldığı kadarıyla bu zamanda ticarî bir hareketlilikten bahsetmek mümkündür. Zira 1879-1915 arasında Kudüs sancağının ihracatı yıllık olarak % 2,8, ithalatı ise % 4,4 oranında artmıştır²⁰.

Bir diğer önemli liman ise Trablusşam'dır. Trablusşam'ın 1893'de ithalatı 11.999.019 Frank iken 1897'de 12.123.458 Frank'a ulaşmıştır²¹.

Lazkiye limanında ise 1874-75'de 253.166 kuruşluk ithalat gerçekleştirilirken, 1895'te 1.536.867 Franklık bir rakama ulaşmıştır²². Bu dönemde verilere göre en az ithalat Akka'da gerçekleşmiştir.

¹⁵ E. Weakly, "Syria in the 1900's", *The Economic History of The Middle East 1800-1914*, (Editör: Charles Issawi), London, 1966, s. 285-289.

¹⁶ Trablusşam'da 1882-83'de dokuz adet araba ithal edilmiştir. *BOA., Y.EE.*, 79-83, 6 Rebiü'l- evvel 1297 H., (17 Şubat 1890 M.); Beyrut'ta 12 arabaya sahip bir şirket bulunmaktaydı. *Suriye Vilâyeti Salnâmesi*, 1300 H. (1882-1883 M.), s.341.

¹⁷ Vital Cuinet, *Syria Liban et Palestine (Geographie Administrative)*, Paris, 1896, s.49.

¹⁸ Leila Tarazi Fawaz, *Merchants and Migrants in Nineteenth-Century Beirut*, London, 1983, s.63.

¹⁹ Lazar Felix Pinkus, *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, Cenevre, 1903, s.66.

²⁰ Haim Gerber, "Modernization in Nineteenth-Century Palestine: The Role of Foreign Trade", *Middle Eastern Studies* 18/3, 1982, s.258.

²¹ L. F. Pinkus, *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, s.134.

²² V. Cuinet, *Syria Liban et Palestine*, s.49.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

1900 yılında Suriye limanına gelen gemilerin % 20’si İngiliz, % 10,2’si Fransız, % 10,5’i Osmanlı, % 12,4’ü ise Avusturya-Macaristan uyruklu idi. Bu gemilerin getirdikleri yük miktarlarında % 20’lik pay ile İngiltere ilk sırada bulunuyordu. Fransa % 17,4, Avusturya-Macaristan % 15,8, Osmanlı Devleti % 2,2 ve geri kalanı diğer devletler oluşturmaktaydı²³. 1910 yılı ithalat rakamlarına göre yapılan ithalatın % 35,3’ü İngiltere’ye, % 15,9’u Osmanlı Devleti’ne, % 9,3’ü Fransa’ya ve % 9’u Avusturya-Macaristan’a yapılmaktaydı. Bu rakamlardan hareketle Suriye bölgesinden yapılan ithalatın büyük oranda İngiltere ile yapıldığını söyleyebiliriz. Diğer Avrupalı devletler olan Fransa ile Avusturya-Macaristan’a ithal edilen ürünler de, İngiltere kadar olmasa da hatırı sayılır oranlardaydı.

2. Suriye Bölgesinin İhracatı

Suriye bölgesi tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bir bölge idi. Halkın büyük çoğunluğu geçimini çiftçilik ile sağlamakta buradan elde edilen ürünlerin fazlası tüccarlar vasıtasıyla pazarlanmaktaydı. Suriye endüstrisi ve ticareti bu yapıya bağlı olarak oluşmuştu. Buna göre Suriye bölgesinin ihraç ürünleri ipek ve dokuma ürünleri, zeytinyağı ve sabun ürünleri ile gıda ürünleri olarak üç başlıkta incelenebilir.

Suriye bölgesinde ipek üretimi genel olarak Lübnan ve çevresinde yapılmaktaydı. Cebel-i Lübnan salnamelerine göre 1867-68’de Cebel-i Lübnan kazalarından Metn’de 3949, Şûf’da 1692, Küre’de 635, Kesrevan’da 469, Betrun’da 190 ve Deyrû’l-Kamer kazasında 30 olmak üzere toplam 6965 adet ipek dolabı bulunmaktaydı²⁴. 1841 ve 1914 tarihleri arasında bölgede 200’e yakın ham ipek ipliği fabrikası kurulmuştur. Bu fabrikaların büyük çoğunluğu Fransızlarındı²⁵. Lübnan’da 1861’de koza üretimi 1390 ton iken 1910’da 5640 tona kadar çıkmıştır²⁶. Koza üretiminde Sayda, Sur, Akka, Trablusşam ve Lazkiye’de önde gelen şehirlerdendi. Avrupa’ya yapılan ihracatla birlikte ipek üretimi için çeşitli yatırımlar yapılmıştır. Bunun için bölgede çok miktarda dut

²³ Rifat Önsoy, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye’nin Sanayi ve Ticareti”, *Bellekten*, L-198, Ankara, 1986, s.831.

²⁴ *Salnâme-i Cebel-i Lübnan 1304 H. (1886-7 M.)*. Salnamede sayfa numaralandırılması yapılmamıştır.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. L. T. Fawaz, *Nineteenth-Century Beirut*, s.64-65.

²⁶ Roger Owen; “1840-1914 Döneminde Lübnan’da İpek Dokuma Endüstrisi. Çevre Topluluklarında Fabrika Üretiminin Önündeki Olanaklar ve Sınırlamalar Üzerine Bir Çalışma”, *Toplum ve Bilim Dergisi* 23, İstanbul, 1983, s.55-58.

ağacı ekimi yapılırken, Avrupa'dan ipek makineleri de ithal edilmiştir. Bu yatırımlar neticesinde Suriye bölgesinde 6 ile 4 milyon okka koza üretilmekte ve bunun 2.070.000 okkası sadece Lübnan bölgesinde yetiştirilmekteydi. Suriye'de üretilen ipeğin % 45'i buradan elde edilmekte ve bu da ihraç edilmekteydi. Bölgenin ipeği dünyaca meşhurdur. Kalitesinden dolayı Fransa'da ipek kozası hastalığı sırasında tohum olarak Suriye ipeği ihraç edilmiştir.

İpek genel olarak ham bir şekilde Marsilya, Lyon ve Cenova'ya ihraç edilmekteydi²⁷. Suriye ipeği boya tutma ve parlaklık kalitesinden dolayı talep edilmekteydi. Bu nedenle ham ipek fiyatları dış talepten dolayı artmakta ve iç piyasada çok yüksek fiyatlar oluşmaktaydı²⁸. Yerli sanayici bu durum karşısında yerli ipeği kullanmaktan ziyade daha ucuz olan Çin ipeğine yönelmekteydi²⁹. Yerli üretici için kötü kaliteli Çin ipeği ithal edilmekte, bunlardan Şam, Humus ve Halep'te çeşitli ürünler üretilmekteydi.

1873-74 de ipek ve dokuma ürünlerinin toplam ihraç değeri 1.369.940 kuruş olup ihraç ürünleri içindeki oranı ise % 30,8 idi. Bütün Suriye'de üretilen ipek miktarı 1894-95'te 466.600 kg. olup değeri 9.072.000 Frank, 1897-98'de, 450.000 kg. ipek üretilmiş olup değeri ise 14.122.000 Frank idi³⁰. 1913'de Osmanlı Devleti'nin toplam koza ihracatı 50.808.070 kuruş ve 1.271.108 kg. idi. Suriye'den yapılan ihracat 29.620.279 kuruş ve 782.711 kg. olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin ipek ihracatının % 59'una tekabül etmekteydi³¹.

Avrupa, I. Dünya Savaşı başlamadan önce en kaliteli ipekleri Suriye ve Bursa'dan ihraç etmekteydi. Savaşın başlamasıyla bu bölgelere ulaşım sorunları baş gösterince Avrupalılar İtalya'nın sarı ipeğini kullanmaya başlamışlardır. Savaşla birlikte uluslararası piyasada Suriye ipeği pazarını da kaybetmiştir³².

Dokuma veya tekstil ürünleri Suriye bölgesinin en önemli ihraç kalemlerinden biri idi. İpek, ipek dokuması, pamuklu dokuma, yün dokuma ve halıcılık bu ürünleri oluşturmaktaydı.

²⁷ 1870'den 1914'e kadar dünyadaki ham ipek ithalatını genel olarak Fransa gerçekleştirmekteydi. Dünyadaki İpek piyasası da bu nedenle Fransa'ya göre şekillenmiştir. Kais Firro, "Silk and Agrarian Changes in Lebanon, 1860-1914", *International Journal of Middle East Studies* 22/2, 1990, s.154.

²⁸ Haim Gerber; Nachum T. Gross, "Nineteenth-Century Syria and Palestine", s.354.

²⁹ E. Weakly, *Syria in the 1900's*, s. 280-281.

³⁰ L. F. Pinkus, *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, s.103-104.

³¹ Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Tarihi İstatistikler Dizisi 4, Ankara, 2003, s.136.

³² Ratan C. Rawlley, *The Silk Industry and Trade*, London, 1919, s.16.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

Dokuma endüstrisi ipekli, pamuklu ve eski tip üretim olmak üzere üç çeşitti. Dokuma endüstrisi pamuk ekiminin yapıldığı kuzey Suriye’de yoğunlaşmakta olup, Şam, Hama, Humus ve Halep başlıca üretim merkezleri idi ³³. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede Avrupalı ürünlerin imitasyonları yapılmaktaydı. Avrupa’daki teknolojik gelişmeyle birlikte bölgeye yapılan ithalattan dolayı bu endüstride 1870’lere kadar sürekli azalma görülmüştür. Özellikle Şam’da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa ile olan ticarettten dolayı zanaatkârlar yok olmaya başlamıştır³⁴.

1870’lerden sonra ise Şam bölgesinde üretim tekrardan artmaya başlamıştır. Bu artışın iki sebebi vardır. Birincisi 1870’lerde Avrupa’daki kriz özellikle Fransız ekonomisini etkilemiş böylelikle Avrupalı ürünlerle rekabet azalmış, ikinci olarak da ham ipek ve pamuk gibi yerel ürünlerdeki vergi muafiyetinin iptal edilmesidir. Bu nedenle 5.000-5.500 olan dokuma tezgâhı sayısı 1890’larda 10.000 ve 15.000’lere kadar çıkmıştır³⁵. Bu dönemde yeni ürün fiyatları dünya ekonomisinin baskısına göre şekil almıştır.

1890’larda Avrupalılar Suriye’nin yerli kumaşlarını ihraç ederek bu kumaşlardan batılı stillere göre pantolon ve diğer kıyafetler yapmışlardır. Bu ürünleri pazarlayarak iyi kazanç sağlamışlardır³⁶. Bu nedenle Avrupalılar genelde ham ve işlenmemiş ürünü bölgeden ihraç etmekte ve bölgeye işlenmiş mamul maddeleri ise ithal etmekteydiler. Hayvan yünleriyle genelde Şam ve Humus’ta halı yapılmakta ve bu ürünlerde Batı Avrupa ve Amerika’ya ihraç edilmekteydi.

Bölgedeki bir diğer ihraç ürünü ise zeytinyağı ve sabun idi. Zeytin, Trablusşam, Yafa, Hayfa, Halep, Kudüs ve Lazkiye başta olmak üzere bütün Suriye’de yetiştirilmekteydi³⁷. Sadece Kudüs mutasarrıflığında 1909-10’da 3.500.000 adet zeytin ağacı bulunuyordu³⁸.

19. yüzyılın sonlarında bölgede zeytinyağı üretimi için hidrolik presler ithal edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojik yatırımlar ile bölgede zeytinyağı üretiminde artış sağlanmıştır. Zeytinyağı üretimine bağlı olarak sabun imalatında da artışlar yaşanmıştır. Özellikle sabun imal merkezleri olan

³³ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.46.

³⁴ Abdul-Karim Rafeq, *Craft Organization, Work Ethics, and the Strains of Change in Ottoman Syria*, *Journal of the American Oriental Society* 111/3, 1991, s.501.

³⁵ J. A. Reilly, “Damascus Textiles”, s. 203.

³⁶ J. A. Reilly, “Damascus Textiles”, s. 206.

³⁷ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.11.

³⁸ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.19.

Nablus bu değişimin etkileri daha net görülmektedir. 1843'te 10 tane orta ölçekli sabun fabrikası var iken 1910'larda büyük sabun fabrikalarının sayısı 29'a kadar çıkmıştır³⁹.

Sabun üretmek için yıllık 10.000.000 okka zeytinyağı kullanılırdı. Zeytinyağı ve sabun ürünleri Anadolu, Mısır ve Fransa başta olmak üzere pek çok ülkeye ihraç edilmiştir. En fazla ihraç edilen yer Mısır idi. Beyrut limanından 1895'te 3.000 ton zeytinyağı ve 1.000 ton sabun ihraç edilmiş ve bunun karşılığında 3.500.000 Frank gelir elde edilmiştir⁴⁰. Sabun ihracatında 1906'da Trablusşam'da 7700 ton, Hayfa' da 3810 ton, Beyrut'ta ise 6200 ton olmak üzere toplam 17.710 ton civarında ihracat gerçekleştirilmişti⁴¹. 1910'da yıllık 20.000 ton sabun üretilip bunun değeri 15.000.000 franktı⁴². Zeytinyağı ve sabundan 1873-74'te sadece 468.482 kuruşluk ihracat gerçekleştirilirken, 1910'da bu kalemden 5.000.000 franklık ihracat gerçekleştirilmiştir⁴³.

Bölgenin bir diğer ihracat kalemi ise başta hububat olmak üzere gıda ürünleri idi. Bu dönemde Halep, Hama, Humus, Şam ve Havran'da tarım fazlası ürünler ortaya çıkmıştır. Bu durumun yaşanmasında tarım teknolojisinde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur⁴⁴. Özellikle Filistin şehirleri 19. yüzyılın sonlarında yiyecek sektöründe büyük ilerleme sağlamıştır⁴⁵. Hayfa'da 1900-1901 de en fazla ihracatı yapılan ürün buğdaydı. 1900'de 6.457.300 kg., 1901'de ise 5.304.125 kg. ihracat gerçekleşmiştir. Yapılan ihracatın % 35'i Osmanlı Devleti'ne, % 33,5'i İtalya'ya ve % 20'si Fransa'ya geri kalanı ise diğer ülkelere yapılmıştır. Yine Akka'da 1900'de 13.725.750 kg. buğday ihracı gerçekleştirilmiştir. Bu ihracatın % 50'si Osmanlı Devleti'ne, % 25'i Fransa'ya geri kalanı da İtalya ve İngiltere'ye yapılmıştır⁴⁶.

Turunçgiller bölgenin ihraç malları arasında ilk sıralarda yer almaktaydı. 1910'da Beyrut vilayetinde 26.400 dönüm, Kudüs mutasarrıflığında özellikle de Yafa ve çevresinde 30.000 dönümlük turunçgiller ekili idi. Buradan elde edilen

³⁹ H. Gerber, "The Role of Foreign Trade" *Middle Eastern Studies* 18/ 3, 1982, s.255.

⁴⁰ V. Cuinet, *Syrie, Liban et Palestine*, s.67.

⁴¹ E. Weakly, "Syria in the 1900's", s.281.

⁴² A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.47-48.

⁴³ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.62.

⁴⁴ E. Weakly, "Syria in the 1900's", s. 276.

⁴⁵ H. Gerber, "The Role of Foreign Trade", s.254.

⁴⁶ L. F. Pinkus, *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, s.26.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

ürünlerin ihraç değeri 8.000.000 franktı. İngiltere-Liverpool başta olmak üzere Avrupa’daki çeşitli ülkelere ihracat yapılmaktaydı⁴⁷.

Suriye bölgesinin diğer bir ürünü ise üzümdü. Suriye’de 917.000 dönüm alan üzerinde üzüm bağı vardı. Buradaki üzümlerden alkollü içeceklerde üretilmekteydi. Suriye bölgesinde üretilen alkollü içeceklerin % 50’si ihraç edilmekteydi. 1910’da 3.5000.000 galonluk içki üretiminin değeri 5.000.000. franktı.

Suriye’de 1910’da 3.500.000 frank değerinde 3000 ton pamuk, 5.000.000 frank değerinde 2500 ton tütün ve 1.200.000 frank değerinde haşhaş üretilmiştir. Halep’te pamuk yetiştirilmekte olup üretilen pamuk renk kalitesinden dolayı dış piyasa tarafından yoğun talep görmekteydi⁴⁸. Haşhaş üretimi Halep ve Şam’da yapılmaktaydı. Tütün ise Lazkiye ve Halep çevresinde yetiştirilip, İngiltere ve Mısır’a ihraç ediliyordu. Filistin bölgesinde badem üretimi yaygın olmakla birlikte burada üretilen ürünler Yafa limanı ile ihraç ediliyordu.

Bölge’de hayvancılık çok fazla yaygın olmamakla birlikte hayvan ticareti genellikle Mısır ile yapılmaktaydı. 20. yüzyılın başlarında hayvancılıkla ilgili yumurta tavukçuluğuna başlanmıştır. Bu kalemde yapılan ihracatla 900.000 franklık gelir elde edilmiştir⁴⁹.

3. Suriye Ticaretini Etkileyen Unsurlar

1830’lardan itibaren dünyada meydana gelen teknolojik gelişmeler uluslararası ticaretin artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin başlıcaları, büyük gemilerin yapılması, navigasyon teknolojisinin ilerlemesi, buharlı makinelerin gemilerde kullanılması ve makineleşme idi⁵⁰. Büyük gemiler ve makinelerin kullanılması navlun giderlerinin azalmasına neden olmuştur. Böylece ticaret hacmi ve sayısında büyük artışlar yaşanmıştır. Örneğin; 1824’te Beyrut limanına gelen İngiliz gemi sayısı 15 iken bu sayı 1834’te 22’ye çıkmıştır⁵¹. Aynı şekilde 1830’da Beyrut limanına yıllık 50.000 tonluk yük gelir iken 1886’da bu rakam 600.000 tonun üstüne çıkmıştır. Beyrut limanına 1899’da 682 buharlı gemi, 2614 yelkenli gemi gelmekte ve bunlar toplam

⁴⁷ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.20

⁴⁸ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.18-19.

⁴⁹ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.20-22.

⁵⁰ H. Gerber; N. T. Gross, “Nineteenth-Century Syria and Palestine”, s.351.

⁵¹ 1835’te Beyrut limanına gelen toplam gemi sayısı 1341 adettir. John Bowring, *Report on The Commercial Report Statistics of Syria*, London, 1840. s.52-53.

olarak 833.777 ton yük taşımaktaydılar. 1908’de ise 1087 buharlı gemi ve 2381 adet yelkenli gemi gelmekte ve bunlar toplam 1.456.919 tonluk yük taşımaktaydılar. Bu verilerden anlaşılacağı üzere teknolojik ilerlemeye bağlı olarak Suriye limanlarına gelen buharlı gemi sayısında artışın olduğu, yelkenli gemilerin azaldığı görülmekle birlikte yük taşımacılığında da büyük artışlar yaşanmıştır⁵².

Teknolojik gelişmelerin yanı sıra bölgesel olarak da 19. yüzyılda Suriye liman kentlerine yapılan yatırımlar ticaretin artmasında etkili olmuştur. Bölgedeki ilk yatırımlar liman şehirlerine karantina idarelerinin kurulması ve karantinaların inşa edilmesidir. Bu yatırımlar sayesinde salgın hastalıklar korkusuyla Doğu Akdeniz limanlarına uğramayan pek çok gemi ve tüccar, sağlıklı bir ticari ortamın sağlanması ile bu limanları tercih etmeye başlamıştır. Karantina idareleri ile birlikte artan ticaretin getirmiş olduğu ticari ve iktisadi kalkınma sayesinde Avrupalı tüccarların Suriye bölgesindeki ticaret oranı da artmıştır⁵³. Bu artışa bağlı olarak başta Avrupalılar olmak üzere dünya’nın değişik bölgelerinden hareket eden yük ve yolcu gemileri Akdeniz limanlarına rutin seferler başlatmışlardır⁵⁴.

Avrupa ve dünya’nın dört bir yanından gelen tüccarlarla birlikte kentlerde konaklama sıkıntısı çekilmeye başlanmış pek çok şehirde büyük oteller inşa edilmiştir. Üretim olarak markalaşmaya ve ihtisaslaşmaya gidilmiştir. Örneğin; İpek üretimi genel olarak Lübnan bölgesine kayarken, sabun endüstrisi Trablusşam ve Nablus’da yapılmıştır. Küçük işletmeciler büyük ölçekli üretimler yapmaya başlamışlardır. Örneğin; Nablus’ta klasik ve küçük ölçekli üretim yapan sabun üreticileri büyük fabrikalar kurmuştur.

Bölgedeki altyapı yatırımları da dış ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle Tanzimat’tan sonra başlayan Osmanlı karayolu yapımı, Islahat Fermanının dan sonra hız kazanmış, II. Abdülhamid döneminde ise vilayetlerin bütün sancaklarını kapsayacak şekilde birbiriyle bağlantılarının karayolları ile sağlanması için ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda Suriye

⁵² L. T. Fawaz, *Nineteenth-Century Beirut*, s.61, 133.

⁵³ Nina Jidejian, *Beirut Through The Ages*, Beirut, 1986, s.102-103.

⁵⁴ Fransızlara ait Mesajeri Maritime, Avusturyalılara ait Loyd, İngiliz Belzaz, Rus ve Amerikalılara ait şirketler haftanın belirli günlerinde Beyrut başta olmak üzere, Trablusşam, Lazkiye, Hayfa, limanlarına uğramakta dünyanın faklı şehirlerine hem yolcu, hem de yük taşımaktaydılar. Bu şirketlerin haftanın hangi gün ve hangi limanlara uğradıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Suriye Vilâyeti Salnâmesi*, 1299 H. (1881–1882 M.) s.256-257.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

bölgesinde ilk olarak Beyrut-Şam⁵⁵, Beyrut-Sayda, Trablusşam-Hama-Humus, Halep-İskenderun, Trablusşam-Lazkiye, Kudüs-Yafa, Hayfa-Nasıra, Lazkiye-Halep, Kudüs-Nablus⁵⁶, vd. karayolları şöse olarak yapılmıştır. Karayollarının tamamlanmasından sonra bu yollar üzerinde delijans olarak isimlendirilen araba şirketleri kurularak yük ve insan taşımacılığına başlanmıştır⁵⁷. Bu gelişmeyi ise limandan başlayıp diğer şehirlere kadar uzanan tramvay hatlarının yapımı izlemiştir. Bölgedeki karayolları ve demiryollarının yapımı ile birlikte ticaret hem daha güvenli hem de daha kârlı bir yapıya kavuşmuştur. Böylelikle iç bölgelerdeki kaza ve sancaklardan kolay bir şekilde limanlara ürün sevkiyatı sağlanmıştır. Örneğin; Havran’dan trenlerle buğday limanlara getirilip ihraç edilmeye başlanmıştır. Böylelikle 1/6 oranında yol masrafının düşmesiyle buğday gibi taşıma ücreti yüksek olan ürünlerin satışından kâr elde edilmiştir⁵⁸. Yapılan demiryolu ve karayolları ile uluslararası ticarete büyük artışlar yaşanmıştır. Örneğin, 1859 yapılmaya başlanan ve 1863 te tamamlanan Beyrut-Şam karayolu tamamlandıktan sonra Beyrut limanının ticari kapasitesi yetersiz kalmıştır. Bu nedenle mevcut liman yeniden ve daha modern bir şekilde yapılmıştır⁵⁹. Bölgedeki diğer limanlarda Beyrut limanı gibi ya yeniden inşa edilmiş veyahut genişletilmiştir.

Karayolları ve demiryolları Suriye ihracatındaki tarımsal genişleme ve çeşitlenmeyi sağladığı gibi, aynı zamanda bölgedeki bazı şehirlerin ekonomisinin yeniden canlanmasını da vesile olmuştur. Kıyı şeridinde uzun süreli bir durgunluk döneminden sonra Trablusşam bir kez daha demografik ve ekonomik büyümeyi yakalamış, güneyde ise Filistin’in limanı olarak Hayfa ortaya çıkmıştır⁶⁰.

⁵⁵ 112 km olan yolun yapım imtiyazı 1857’de verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1311 H. (1893-1894 M.)*, s.254-262.

⁵⁶ Sevim Erdem, *Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Devleti’nde Bayındırlık Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010, s. 160-168.

⁵⁷ İlk olarak Beyrut-Şam ve Trablusşam-Hama-Humus hatlarında araba şirketleri hizmet vermeye başlamıştır.

⁵⁸ H. Gerber, “The Role of Foreign Trade”, s.255-260.

⁵⁹ 1887’de Beyrut limanının inşası başlamış ve 1893’de tamamlanmıştır. Limanın 1893 tarihindeki geliri 1.113.121 kuruştan, 1906’da yaklaşık olarak % 400 artarak 4.022.757 kuruşa ulaşmıştır. Kürşat Çelik, *Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut 1839-1918*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010, s.235-242.

⁶⁰ Y. Eyüp Özveren, “Beyrut”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri*, (Editörler; Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), İstanbul, 1994, s.87.

Suriye'deki uluslararası ticarete etki eden bir diğer etmen ise bankacılık sektöründeki gelişmelerdir. 19. yüzyılın sonlarında Suriye'de çeşitli bankalar hizmet vermeye başlamıştır. Suriye'de bulunan bankalar ve şubeleri şunlardı; Osmanlı bankasının tüm şehirlerde şubesi bulunmaktaydı, Credit Lyonnais (Fransız) Yafa'da, Alman Deutsche Orientbank Halep'te, İngiliz Anglo Filistin Şirketi Bankası Beyrut ve Hayfa'da, Alman Deutsche Palestine Bankası Beyrut, Hayfa, Nablus, Trablusşam ve Şam'da şubeleri bulunmaktaydı⁶¹. Ticaretin vazgeçilmez unsuru olan para hareketliliğini kolaylaştıran bankaların tüm şehirlerde bulunması uluslararası ticaretin daha güvenli ve kolay yürütülmesini sağlamıştır. Güvenin olduğu yerde ticaretin canlanması da doğal bir şeydir.

Uluslararası ticarete etki eden bir diğer faktör ise yabancı konsoloslukların ve misyonerlerin bölgede uygulamış oldukları politika idi. Suriyeli tüccar aileleri *mahmilik* sistemi ile yabancı devletlerin bir nevi himayesine alınmışlardı. Günümüzde çifte vatandaşlık olarak isimlendirilen *mahmilik* sistemi özellikle Doğu Akdeniz'deki liman kentlerinde fazlasıyla uygulanmıştır. Halep, Şam, Beyrut ve Trablusşam'da bu şekilde pek çok aile çifte vatandaştı⁶². Bu sistemin pek çok olumsuz tarafı olmasına rağmen uluslararası ticaretin bölgede artmasına vesile olmuştur.

Bölgedeki misyonerlerin olumsuz çalışmalar yürüttükleri ve kendi menfaatleri için çalıştıkları bilinmektedir. Lakin uluslararası ticarete bölgenin tanıtılması ve uluslararası ticari bağlantıların yapılmasında konsoloslukları ile birlikte misyonerlerin de olumlu bir katkı yaptıklarını söyleyebiliriz.

İthalat ve ihracatın artmasında bölgeye olan göçlerinde önemli bir etkisi olmuştur. Farklı ülkelere gidenlerin buranın ürünlerini tanıtmaları, gelenlerinde gelmiş olduğu bölgelerdeki bağlantıları, uluslararası ticari ilişkilerin artmasına vesile olmuştur. Özellikle Yahudi göçmenler Avrupa'daki bağlantıları sayesinde bölgede pek çok şirketin temsilcilik açmasına vesile olmuşlardır. Böylelikle Hayfa, Nablus ve Yafa da pek çok şirket kurulmuştur.

4. Osmanlı Dış Ticaretinde Suriye'nin Yeri

19. yüzyılda Avrupalı tüccarlara tanınan haklardan dolayı Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında dış ticaret hacmi sürekli artmıştır. Osmanlı Devleti'nde 1820-22'de 650.000 sterlin olan dış ticaret, 1836-38'de sadece

⁶¹ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.67.

⁶² Bruce Masters, "The Sultan's Entrepreneurs: The Avrupa Tuccaris and the Hayriye Tuccaris in Syria", *International Journal of Middle East Studies* 24/ 4, Cambridge, 1992, s.580.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

ihracatı 1.729.000 sterline ulaşmıştır. 1840 yılında İngilizlere tanınan iç piyasadaki serbest ticaret hakkının Fransızlara tanınması ile Osmanlı Devleti’nde dış ticaretinde rekabeti başlatmıştır. Böylelikle ihracat ve ithalat üzerindeki tekelleşme kalkmıştır⁶³.

Tablo. I 1893-1913’de Suriye’de İthalat ve İhracat⁶⁴ (Sterlin⁶⁵)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark	%
1883-1887	2.300.000	4.012.000	-1.712.000	-42,67%
1888-1892	2.360.000	4.515.000	-2.155.000	-47,73%
1893-1897	2.926.000	4.261.000	-1.335.000	-31,33%
1898-1902	2.962.000	4.824.000	-1.862.000	-38,60%
1908-1912	3.591.000	5.920.000	-2.329.000	-39,34%
1913	3.649.000	6.942.000	-3.293.000	-47,44%

Suriye’deki ithalat ve ihracat arasındaki fark incelendiğinde, Osmanlı Devleti’nin geneli ile Suriye dış ticareti arasında benzerlik görülmektedir. Örneğin, Suriye bölgesinin dış ticaret açığı 1910-11’de % -39,42, 1913’de ise % -47,44 idi. Aynı şekilde Osmanlı Devleti’nin 1910-11’de % -44,72, 1913’de ise % -48,38⁶⁶ dir. Cari açıktan anlaşıldığı kadarıyla Suriye bölgesinin cari açığı Osmanlı Devleti’nin genel ortalamasına paralel bir şekilde oluşmuştur. İthalat ve ihracat arasındaki farkın ortalama oranı % -41,18 dir.

1880-89 arasında Osmanlı dış ticareti 31,5 milyon sterlin, Suriye bölgesinin ise toplam olarak 6.3 milyon sterlin idi. Osmanlı Devleti’nin dış ticaretinin 1/5’i Suriye tarafından sağlanıyordu. Yine 1913 yılında Osmanlı Devleti’nin dış ticareti 67,8 milyon sterlin olup Suriye’nin toplam dış ticareti 10,5 milyon sterlin idi. Buna göre Osmanlı Devleti’nin dış ticaretinin 1/6’sı Suriye tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı dış ticaret verileri ile Suriye dış ticaret verilerini kıyasladığımızda, devletin genel dış ticaretine göre Suriye dış

⁶³ Bruce Masters, “*The Avrupa Tuccaris and the Hayriye Tuccaris in Syria*”, s.582.

⁶⁴ Tahmini olarak Suriye’deki başlıca yedi limanın (Beyrut, Trablusşam, Lazkiye, İskenderun, Akka/Hayfa, Yafa, ve Gazze) verilerine göre hazırlanmıştır. Roger Owen, *The Middle East in The World Economy 1800-1914*, New York, 2005, s.247.

⁶⁵ 1836 yılında 1.00 Lira=1 Sterlin, 1840 yılında 1.08 Lira=1 Sterlin, 1844-1914 1.10 Lira=1 Sterlin’dir. Şevket Pamuk, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Ankara, 1995, s.25.

⁶⁶ Osmanlı Devleti’nin 1911 yılında ihracatı 24.909 milyon lira, ithalatı 45.063 milyon lira, 1913’de ise ihracatı 21,600 milyon lira ithalatı ise 41.842 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Pamuk, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, s.18.

ticareti aynı hızda ilerleme gösteremediğini ve Suriye dış ticaretinin genele oranla düşük bir hızla arttığını söyleyebiliriz.

Tablo. II 1893-1913’de Suriye’de İhraç Edilen Ürünler⁶⁷ (Sterlin)

	1883-1887	1888-1892	1893-1897	1898-1902	1903-1907	1908-1912	1913
Hayvansal Ürünler	729.000	415.000	395.000	511.000	633.000	743.000	565.000
Meyveler	66.000	99.000	196.000	225.000	253.000	363.000	483.000
Kırsal Ürünler	210.000	395.000	406.000	442.000	617.000	627.000	611.000
Doğal Ürünler⁶⁸	167.000	82.000	107.000	135.000	113.000	135.000	72.000
Ham İpek ve koza	433.000	679.000	792.000	915.000	1.083.000	891.000	735.000
Mamul Maddeler	207.000	367.000	486.000	516.000	567.000	606.000	528.000

Tablo. II’den anlaşıldığı kadarıyla Suriye’de hayvansal ürünlerin ihracatında pek fazla değişiklik yaşanmazken, doğal ürünlerde düşüş gözlemlenmektedir. Mamul maddeler, kırsal ürünler, meyve ihracatı sürekli artarken ham ipek ve koza ihracatı 1903-07’ye kadar artış yaşanırken, bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır.

Tablo. III 1896’de Suriye’de Dış Ticaret (Frank)⁶⁹

Liman	İhracat	İthalat
Beyrut	45.056.500	42.693.102
Trablusşam	18.598.807	11.999.019
Lazkiye	7.960.267	01.536.867
Toplam	71.615.574	56.228.988

Tablo. III’e göre Suriye’deki sadece üç limandan 127.844.562 franklık bir dış ticaret gerçekleşmiştir. İthalat ve ihracat arasındaki fark 15.386.586 franktı. Bu rakamlara göre ihracatın, ithalata göre fazla olduğu gözükmektedir.

⁶⁷ R. Owen, *The Middle East in The World Economy 1800-1914*, s.247.

⁶⁸ Mazı, sarı çilek gibi doğada bulunan ürünler.

⁶⁹ V. Cuinet, *Syrie, Liban et Palestine*, s.49.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

İhracatın fazlalığı Osmanlı dış ticaretinin geneli için geçerli bir durumdu. Osmanlı dış ticaret verileri incelendiğinde 1896 yılında ihracat 17.6 milyon sterlin, ithalatı ise 16.3 milyon sterlin olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre Suriye, Osmanlı Devleti’nin geneli gibi ihracatı, ithalattan fazla gerçekleşmiştir⁷⁰. Bu durumun münferit bir durum olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü genel olarak Osmanlı dış ticaretinde ithalatın, ihracata göre üstünlüğü söz konusuydu.

Tablo. IV 1896’ de Suriye Limanlarına Gelen Gemi Sayıları⁷¹

Liman	Gelen Gemiler			Yük Miktarı (Ton)		
	Buharlı	Yelkenli Gemi	Toplam	Buharlı	Yelkenli Gemi	Toplam
Beyrut	629	2.541	3.170	668.449	72.102	740.531
Akka	65	836	891	34.854	9.633	43.987
Hayfa	99	527	626	103.145	7.481	110.626
Trablusşam	359	1.508	1.867	403.552	26.171	429.723
Lazkiye	121	570	691	163.461	7430	170.891
Toplam	1.325	7.691	9.016	1.446.858	150.621	1.597.979

Tablo. IV incelendiğinde Beyrut limanının bölgenin en büyük limanı olduğu bunu sırasıyla Trablusşam, Lazkiye, Hayfa ve Akka’nın takip ettiği görülmektedir. Bölgedeki ticaretin % 49,5’i Beyrut, % 28,7’si Trablusşam, % 11,4’ü Lazkiye, % 7,4’ü Hayfa ve % 2,9’u ise Akka dan yapılmıştır. Bölge ticaretinin % 89,6’lık kesimi Beyrut, Trablusşam ve Lazkiye limanlarından yapılmıştır. Bunun temel nedeni Şam, Halep, Hama, Humus gibi üretim merkezlerinin bu limanlara yakın olmasından kaynaklanmıştır.

Beyrut limanından 1851’de 15.767.550 Franklık ihracat yapılırken, 1897’de 26.163.900 Frank’a yükselmiştir. İthalat ise 1851’de 22.378.397 Frank’tan, 1897’de 40.017.415 Frank’a ulaşmıştır. Beyrut’ta 1891’de 485.743 tonluk bir dış ticaret varken 1901’de bu 987.601 tona çıkmıştır⁷².

Trablusşam limanında 1883’te ihracat 21.328.300 Frank’tan 1901’de 12.500.000 Frank’a gerilemiştir. İthalat ise 1883’te 14.096.000’tan, 1901’de

⁷⁰ Ş. Pamuk, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, s.25.

⁷¹ V. Cuinet, *Syrie, Liban et Palestine*, s.49.

⁷² L. F. Pinkus, *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, s.138.

15.500.000 Frank'a ulaşmıştır⁷³. Trablusşam'ın 1893'de ithalatı 11.999.019 Frank iken 1897'de 12.123.458 Frank'a çıkmıştır. 1893'te ihracat 18.598.807 Frank iken 1897'de 14.881.608 Frank'a gerilemiştir. Trablusşam'da 1891'de 270.637 tonluk bir dış ticaret varken 1901'de 562.334 tona çıkmıştır⁷⁴.

Bölge ticaretinin % 75'nin yapıldığı Beyrut ve Trablusşam limanlarının ithalat ve ihracat rakamları incelendiğinde ithalatın sürekli arttığı buna mukabil ihracatın ise sürekli azaldığı tespit edilmiştir. 1900'lerin başında Suriye'nin ithalatı 730 milyon kuruş, ihracatı ise 360 milyon kuruş civarında idi. Suriye'nin ithalat ve ihracatı Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracatının 1/6'sına tekabül etmekteydi. Bölgenin ticaretine katılan devletler ve yaklaşık olarak oranları ise şu şekilde idi; İngiltere % 40, Avusturya % 15, Almanya % 12, Fransa % 10⁷⁵.

1908'de Suriye'de toplam 3.948.517 sterlinlik dış ticaret gerçekleşmiştir. Bunun % 36'sı olan 1.422.621 sterlin İngiltere ile yapılmıştır. İhracatın % 34'ü Fransa, % 28'i Mısır ve % 15'le İngiltere ilk sırayı oluşturmuştur⁷⁶.

⁷³ Bu rakamlar konsolosların hazırlamış oldukları raporlardan elde edilmiştir. Boutros Labaki, *Introduction A L'histoire Economique Du Liban Soie Et Commerce Exterieur En Fin De Periode Ottomane: 1840-1914*, Beyrouth, 1984, s.182-190.

⁷⁴ L. F. Pinkus, *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, s.134, 145.

⁷⁵ Rifat Önsoy, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti", *Belleten, L-198*, Ankara, 1986, s.829.

⁷⁶ E. Weakly, "Syria in the 1900's", s.277-278.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

Tablo. V 1910-1911’de Suriye’de İthalat ve İhracat⁷⁷ (Frank)

Ülke	İthalat	%	İhracat	%	Toplam	%	Açık	%	Fazla	%
İngiltere	40.737.62	35,3	6.761.336	9,7	47.498.956	25,8	33.976.284	46,9	---	---
İngiliz Kolonileri	1.212.256	1	17.591	--	1.229.846	0,7	1.194.666	1,7	---	---
Osmanlı Devleti	18.232.956	15,9	15.781.745	22,7	34.014.431	18,4	2.451.481	3,4	---	---
Avusturya-Macaristan	10.290.848	9,0	920.934	1,3	11.211.782	6,1	9.369.914	12,9	---	---
Rusya	5.547.715	4,8	1.211.465	1,8	6.669.180	3,6	4.246.250	5,9	---	---
Almanya	7.447.986	6,5	731.934	1,1	8.179.920	4,4	6.716.052	9,3	---	---
Fransa	10.674.443	9,3	22.260.193	32,0	2.934.636	17,9	---	---	11.585.750	42,5
Mısır	2.976.448	2,6	15.549.862	22,4	18.526.310	10	---	---	12.573.414	46,1
Belçika	4.102.031	3,6	166.900	0,2	4.268.931	2,3	3.935.131	5,4	---	---
İtalya	9.004.968	7,8	1.435.820	2,0	10.440.780	5,7	7.569.148	10,3	---	---
Amerika	995.677	0,9	4.100.695	5,9	5.096.372	2,8	---	---	3.105.018	11,4
Diğerleri	3.809.635	3,3	606.606	0,9	4.415.241	2,4	3.204.029	4,40	---	---
Toplam	114.774.257	100	69.543.810	100	124.318.067	100	72.494.772	100	27.264.182	100

Suriye’nin dış ticaretinde Avrupalı devletler arasında en fazla etkiye İngiltere ve Fransa sahipti. İngiltere, ithalatta ilk sırayı alırken, ihracatta ise Fransa ilk sıradaydı. 1833’de ihracatın % 25’ini gerçekleştiren Fransa 1910’da % 35’lik bir paya sahip olmuştur. İthalatta ise İngiltere sürekli ilk sırada kalmayı başarmıştır. 1833’de ithalatta % 31,9’luk paya sahip olan İngiltere 1910’da bu oranı % 35,3’e çıkarmıştır⁷⁸. Osmanlı’nın ihracatında ise 1909-11 da İngiltere % 17,9, Fransa % 14,1, Almanya % 11,4, Avusturya % 8, Rusya % 3,9 ve diğerleri % 44,7 idi⁷⁹. İthalatta ise 1909-11’de İngiltere % 23,9, Fransa % 8,4, Almanya % 13,7, Avusturya % 13,9 Rusya % 8,7 ve diğerleri % 31,4 idi⁸⁰.

Genel olarak yukarıda verilen rakamlar incelendiğinde Suriye’de dış ticaretinde dengesiz bir ticari ilişki vardı. İthalat her dönemde ihracattan fazla gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu cari açık içerideki piyasalarda enflasyonun artmasına da sebep olmaktadır. Bununla bazı üretim alanlarında daralma ve azalma yaşanırken bölge halkının yoksullaşmasına neden olmuştur.

İthalat mamul maddelere dayanırken, ihracat ham maddelerden gerçekleştirilmiştir. Bu dengesizlik fiyatlar üzerinde olumsuz etkiye neden

⁷⁷ B. Labaki, *Commerce Exterieur En Fin De Periode Ottomane: 1840-1914*, s.229.

⁷⁸ L. T. Fawaz, *Nineteenth-Century Beirut*, s.62.

⁷⁹ Şevket Pamuk, 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Ankara, 1995, s.61.

⁸⁰ Ş. Pamuk, 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, s.62.

olmuştur. Örneğin; Halep'te 1845'te ekmeklik buğdayın fiyatı 24 para (0,6 kuruş) iken 1879'da 1,5 kuruşa çıkmıştır⁸¹. Yine bölgedeki ham ipek fiyatları da dış talepten dolayı sürekli artmakta iç piyasada çok yüksek fiyatlar oluşmaktaydı.

Suriye'nin dış ticaretinde, *Levantenler*⁸² ve *Avrupalı tüccarlar* söz sahibi idi. Fransızlar ve Almanlar Beyrut ve Halep'te, Almanlar Hayfa, Yafa ve Kudüs'te, Yahudiler Filistin bölgesinde, Ermeniler ise Halep'te etkili idiler. Bölge ticaretinde Türklerin varlığı söz konusu değildi. İç ticareti ise Hristiyan ve Müslüman Araplar yapmaktaydılar⁸³.

Sonuç

Fenikelilerle başlayan Suriye'nin dış ticareti bölgeye hâkim olan devletler değişse de dış ticareti sürekli olarak artış ve ilerleme göstermiştir. Bu ilerlemenin temelinde bölgenin stratejik konumu önemli bir yere sahiptir.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında dünya ticareti yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönem uzak mesafeli ticaretin hızlandığı, daha fazla malın taşındığı, yeni ürünlerin pazarlandığı ve yeni pazarların ortaya çıktığı bir dönemdir. Suriye dış ticareti de bu değişmelere bağlı olarak yeni bir şekil almıştır. İthalatta, dokuma ürünleri ve gıda ürünlerine ek olarak bu dönemde endüstriyel ürünler ve teknolojik ürünler eklenmiştir. İthalatta yaşanan bu değişimler bölgenin de değiştiğini gösteriyordu. Örneğin, teknolojik ilerlemeler enerji ihtiyacını ortaya çıkaracak, bunun içinde kömür, petrol ve gazyağı ithalatı başlatacaktı. İthalat en fazla İngiltere ile yapılmıştır. İngiltere'ye geçmişte tanınan haklar bu durumu ortaya çıkarmıştır.

Suriye'den ham ipek, pamuk, zeytinyağı, sabun, turunçgiller ve gıda ürünleri genel olarak ihraç edilmekteydi. İhracat ham maddelerin satılmasına dayanırken, ithalat genelde mamul maddelere dayanmaktaydı. Buda ucuza satılan malların pahalıya alınmasına sebep olduğu gibi yerli esnafın yavaş yavaş yok olmasına neden olmuştur. Yerli esnaf pahalılaştıran ham maddeleri almakta zorluk çekmekte, kötü kalitedeki ham maddelere yönelmekteydi. İhracatın en

⁸¹ H. Gerber; N. T. Gross, "Nineteenth-Century Syria and Palestine", s.354.

⁸² Levanten kelimesi, Fransızca "Lever" sözcüğünden türemiştir. Doğmak ve Doğu anlamlarına gelen sözcük, Doğu Akdeniz ülkelerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, Levanten, Avrupalı bir aileden gelerek, Doğu Akdeniz şehirlerine yerleşenleri ifade etmektedir. Raziye Oban, "Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 22, Kayseri, 2007, s.338.

⁸³ A. Ruppın, *Syria An Economic Survey*, s.55.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

fazla yapıldığı ülke Fransa idi. Fransa ise bölgedeki ham ipek ile pamuğu ihraç etmekteydi.

Suriye dış ticaretinin gelişmesini sağlayan etmenlerin başında teknolojik ilerlemeler ile devletin yapmış olduğu karayolu, demiryolu ve liman yatırımları gelmekte, bunları göçmen ve misyonerlerin katkıları ile bankacılık sektöründeki gelişmeler izlemiştir.

Suriye bölgesinin dış ticareti Osmanlı Devleti ile benzerlik ve farklılıkları barındırmaktaydı. Suriye’nin cari açığı Osmanlı Devleti ile paralel iken, dış ticaretin artış hızı arasında farklılık görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin dış ticaret hızı Suriye bölgesine göre daha hızlıdır. Suriye’de 1880-89’da Osmanlı dış ticaretinin 1/5’i gerçekleşirken, 1913’de 1/6’ine gerilemiştir. Suriye bölgesinin en büyük dış ticaret merkezi Beyrut idi. Bunu Trablusşam, Lazkiye, Hayfa, Akka ve Yafa izlemiştir.

Genel olarak, Suriye ticareti bu dönemde dünya genelindeki hareketliliğe paralel bir gelişme izlemiştir. İthalat ve ihracat arasındaki denge, ithalattan yana olup bu iç piyasa da cari açığın oluşmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Salnameler ve Arşiv Malzemeleri

BOA., Y.EE., 79-83, 6 Rebiü’l-evvel 1297 H., (17 Şubat 1890 M.).

Beyrut Vilâyeti Salnâmesi, 1311 H. (1893-1894 M.).

Salnâme-i Cebel-i Lübnan, 1304 H. (1886-1887 M.).

Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1292 H. (1875–1876 M.).

Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1297 H. (1879–1880 M.).

Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1299 H. (1881–1882 M.).

Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1300 H. (1882-1883 M.).

2. Telif Eserler

AKARLI, Engin Deniz; *The Long Peace Ottoman Lebanon 1861-1920* , London, 1993.

BOWRING, John; *Report on The Commercial Report Statistics of Syria*, London, 1840.

BOZPINAR, Şit Tufan; Suriye’ye Yerleşen Cezayirli Muhacirlerin Tabiiyeti Meselesi (1847-1900), *İslam Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul, 1997, s.91-106.

CUINET, Vital; *Syria Liban et Palestine (Geographie Administrative)*, Paris, 1896.

ÇELİK, Kürşat; *Osmanlı Hâkimiyetinde Beyrut 1839-1918*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1998.

EL-HMOUD, Noufan; “Tanzimât-ı el-Osmaniye fi Vilayeti Suriye” *Research in The History of Bilad al-Sham During The Ottoman Period*, Amman, 1992, s.14-68.

ERDEM, Sevim; *Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Devleti’nde Bayındırlık Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010.

FAWAZ, Leila Tarazi; *Merchants and Migrants in Nineteenth-Century Beirut*, London, 1983.

FIRRO, Kais; “Silk and Agrarian Changes in Lebanon, 1860-1914” *International Journal of Middle East Studies* 22/2, 1990, s.151-169.

GERBER, Haim; Nachum T. Gross, “Inflation or Deflation in Nineteenth-Century Syria and Palestine”, *The Journal of Economic History* 40/2, Cambridge University Press, 1980, s.351-358.

GERBER, Haim; “Modernization in Nineteenth-Century Palestine: The Role of Foreign Trade”, *Middle Eastern Studies* 18/3, 1982, s.250-264.

GİRGİN, Güneş; *Fenikeliler’de Akdeniz Ticareti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

GÜNDÜZ, Ökçün; *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Tarihi İstatistikler Dizisi 4, Ankara, 2003.

JIDEJIAN, Nina; *Beirut Through The Ages*, Beirut, 1986.

LABAKI, Boutros; *Introduction A L’histoire Economique Du Liban Soie Et Commerce Exterieur En Fin De Periode Ottomane: 1840-1914*, Beyrouth, 1984.

MASTERS, Bruce; “The Sultan’s Entrepreneurs: The Avrupa Tuccaris and the Hayriye Tuccaris in Syria”, *International Journal of Middle East Studies* 24/4, Cambridge, 1992, s.579-597.

OBAN, Raziye; “Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 22, Kayseri, 2007, s.337-356.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I-II, (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 121) İstanbul, 2012.

OWEN, Roger; “1840-1914 Döneminde Lübnan’da İpek Dokuma Endüstrisi, Çevre Toplumlarında Fabrika Üretiminin Önündeki Olanaklar ve Sınırlamalar Üzerine Bir Çalışma”, *Toplum ve Bilim Dergisi* 23, İstanbul, 1983, s.53-73.

OWEN, Roger; *The Middle East in The World Economy 1800-1914*, New York, 2005.

ÖNSOY, Rifat; “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye’nin Sanayi ve Ticareti”, *Belleten L-198*, Ankara, 1986, s.825-832.

ÖZVEREN, Y. Eyüp; “Beyrut”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri*, (Editörler; Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), İstanbul, 1994.

PAMUK, Şevket; *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Ankara, 1995.

PAMUK, Şevket; *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul, 2000.

PINKUS, Lazar Felix; *Palästina und Syrien Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik*, Cenevre, 1903.

RAFEQ, Abdul-Karim; “Craft Organization, Work Ethics, and the Strains of Change in Ottoman Syria”, *Journal of the American Oriental Society* 111/ 3 , 1991, s.195-511.

RAWLLEY, Ratan C.; *The Silk Industry and Trade*, London, 1919.

REILLY, James A.; “From Workshops to Sweatshops: Damascus Textiles and the World-Economy in the Last Ottoman Century”, (*Fernand Braudel Center*) 16-2, 1993, s. 199-213.

RUPPIN, Arthur; *Syria An Economic Survey*, New York, 1918.

SAMİ, Şemseddin; *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet,1318.

SAMİ, Şemseddin; *Kamusu’l-Alam V*, Dersaadet, 1311.

SAMUR, Sabahattin; *Suriye Vilâyeti’nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1918)*, Ankara, 1988.

WEAKLY, E.; “Syria in The 1900’s”, *The Economic History of The Middle East 1800-1914*, (Editör: Charles Issawi) London, 1966, s. 274-290.

EKLER**Ek 1. 1910'da Suriye Bölgesinin İthalat ve İhracatı**

Liman	İthalat		İhracat	
	Ürün	İthal Edildiği Yer	Ürün	İhraç Edildiği Yer
LAZKİYE	Pamuklu iplikler ve ürünleri	İngiltere	Yün	İngiltere, Fransa, İtalya, İstanbul
	Şeker	Avusturya, Rusya	Buğday	İtalya, Fransa
	Un	Rusya, Romanya, Fransa	Arpa	Mısır, Fransa, İstanbul
	Demir ve nalburiye	İsveç, Belçika, İngiltere, Almanya ve Avusturya	Yulaf	Mısır, Fransa, İstanbul
	İpek ipliği	Çin	Pamuk	İtalya Avusturya
	İpekli dokuma ürünleri	Fransa	Yağ	Mısır, İstanbul
	Petrol	Rusya, Amerika, Romanya	Koza	Fransa
	Kereste	Rusya, Avusturya	Sabun	İstanbul
	Fayans	Marsilya	Yumurta	Fransa
	Deri	Hindistan ve Çin	Tütün	Mısır, İngiltere
	TRABLUŞSAM	Petrol	Rusya, Amerika	Koza ve İpek İpliği
Boya		Almanya, Hindistan	Kumaş	İstanbul, Mısır
Çimento		Fransa, Belçika, Almanya	Turunçgiller	Rusya, İngiltere, İstanbul
Şeker		Avusturya, Rusya	Sabun	İstanbul, Mısır
Pirinç		Mısır, Hindistan	Yün	Amerika, İngiltere, İtalya
Kömür		İngiltere	Sebze	İngiltere, Malta
---		---	Yumurta	Marsilya

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

BEYRUT	Tekstil ürünleri	İngiltere, İtalya, Belçika, Avusturya	Koza ve İpek İpliği	Fransa
	Kömür	Rusya, Almanya, Anadolu	Yerli Ürünler	İstanbul, Mısır
	Petrol	Rusya, Amerika, Romanya	Turuncgiller	Rusya, İngiltere, İstanbul
	Alkollü içecekler	Rusya, Avusturya	Kurutulmuş Kayısı	Mısır, Romanya
	Çimento	Fransa, Belçika, Avusturya	Arpa	İngiltere
	Pirinç	Hindistan ve Çin	İçki	Fransa, Mısır
	Şeker	Mısır, Hindistan	---	---
	Kereste	Avusturya, Fransa, Almanya, Romanya, Rusya	---	---
	Boya	Almanya, Hindistan	---	---
	Hırdavat	Almanya, İngiltere	---	---
	Cam ürünleri	Belçika, Avusturya	---	---
	Mermer	İtalya	---	---
	Un	Rusya, Romanya, Fransa	---	---
HAYFA	Kahve	Brezilya	---	---
	Tekstil Ürünleri	İngiltere, İtalya, Avusturya	Sebze	Marsilya, Mısır
	Kereste	Rusya, Almanya, Avusturya	Susam	Marsilya, Triste, Hamburg
	Şeker	Rusya, Avusturya	Buğday	Marsilya
	Pirinç	Mısır ve Çin	---	---
	Petrol	Rusya, Amerika	---	---
	Çimento	Hindistan ve Çin	---	---
	Un	Romanya, Fransa	---	---
	Çimento	Marsilya, Belçika, Avusturya	---	---
Fayans	Marsilya	---	---	

Kaynak: Arthur Ruppın, *Syria An Economic Survey*, New York, 1918, s.57-58

**Ek. 2 Suriye Vilayetinin 1294 Rumi Senesi (Mart 1878-Mart 1879)
İthalat Ürünleri**

Ürün Adı	Denk ⁸⁴	Kıyye	Adet	Metre	Top	Kile
Faşude ⁸⁵	7.769	3083	--	--	--	--
Pamuklu kumaş	2.422	--	--	--	--	--
Yün kumaş	0267	--	--	2.809	--	--
İpek kumaş	0471	--	--	473	--	--
Çuka	0394	--	--	--	--	--
Elbise	0094	--	--	--	--	--
Hırdavat	5.876	--	--	--	--	--
Demirli Eşya	45.905	--	--	--	--	--
Demir	0319	11.942	--	--	--	--
Boya	789	--	--	--	--	--
Yağ	265	--	--	--	--	--
Alçı ve çimento	1.097	--	--	--	--	--
Şeker	14.521	52.914	--	--	--	--
Kahve	2.069	4461	--	--	--	--
Baharat	1.369	757	--	--	--	--
Tarçın	29	--	--	--	--	--
Nişasta	95	--	--	--	--	--
Peynir	252	--	--	--	--	--
Tereyağı	19	--	--	--	--	--
Patates	1.088	18.691	--	--	--	--
Fasulye	427	--	--	--	--	--
Bezelye	108	--	--	--	--	--
Kösele	1.245	4.034	--	--	--	--
Sahtıyan	0126	--	--	--	--	--
Sigara efrenciye ⁸⁶	0009	--	--	--	--	--
Enfiyye ⁸⁷	0002	--	--	--	--	--
Kibrit	3.944	--	--	--	--	--

⁸⁴ Hayvana yüklenen yükün yarısı, balya, kefe. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet,1318, s.621.

⁸⁵ Sudan'ın doğusunda Nil'in başlıca kolu olan Bahr-ı İbiz'in oluşturduğu bir ada ismidir. Muhtemelen buraya özgü bir üründür. Şemseddin Sami, *Kamus-ül Alam V*, Dersaadet, 1311, s.3330.

⁸⁶ *Efrenci*, Avrupalılara mahsus. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1998, s.206.

⁸⁷ Keyif için buruna çekilen çürütülmüş ve içine bazı kokulu maddeler katılmış tütün tozu, burun otu. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s.223.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

Pirinç	45.776	7.810	--	--	--	--
Dakik (Un)	1.762	--	--	--	--	--
Tahta	12.987	--	13.144	--	--	--
Çember	0150	--	1.630	--	--	--
Mum	760	141	--	--	--	--
Sigara kâğıdı	1.158	--	--	--	--	--
Yazı kâğıdı	3.693	--	--	--	--	--
Kitap	35	--	--	--	--	--
Çeşitli taş ve mermer	2.077	--	30.825	--	--	--
Kiremit	--	--	314.059	--	--	--
Tuzlu ve sardalye balık	1.764	--	--	--	--	--
Meşrubat ve saire	5.745	--	27.440	--	--	--
Mualhat	732	--	--	--	--	--
Çay	176	--	--	--	--	--
Çeşitli turşu	238	--	--	--	--	--
Makarna ve şehriye	593	--	--	--	--	--
Çikolata	47	--	--	--	--	--
At sucuğu ve tuzlu	33	--	--	--	--	--
Efrenkiye ürünleri	433	--	--	--	--	--
Buğday	275	--	--	--	--	--
Arpa	26	--	--	--	--	5.680
İspirto	81	--	--	--	--	--
Soğan	--	624.837	--	--	--	--
Bakla	65	2.124	--	--	--	--
Kestane	32	--	--	--	--	--
Kabuklu ceviz	35	--	--	--	--	--
Badem	17	--	--	--	--	--
Fındık	466	53	--	--	--	--
Topraktan mamul tabak ve kase	1.019	--	288.723	--	--	--
Ham evâni ⁸⁸	841	--	--	--	--	--
Attariye ⁸⁹	621	--	--	--	--	--

⁸⁸ Kap kaçaklar. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s.239

Kürşat Çelik

Keçi kılı	--	1.860	--	--	--	--
Nuhâs ⁹⁰ tahtası	--	1.634	--	--	--	--
Tahta varil	--	--	237	--	--	--
Enva-i Reste-i hubtera	2.948	24.736	--	--	--	--
Limon sarmak için kâğıt	235	--	--	--	1.920	--
Fıstık	--	4.878	--	--	--	--
Sirke	124	5.597	--	--	--	--
Sumak yaprağı	--	17.240	--	--	--	--
Kuru üzüm	910	--	--	--	--	--
Harnup	--	28.308	--	--	--	--
Susam	217	400	--	--	--	--
Tirmis	0001	--	--	--	--	--
Sandalye tek ve düzüne	45	--	103	--	--	--
Sarımsak	--	1.557	--	--	--	--
Şap	443	1.000	--	--	--	--
Debbağhane kili	--	350	--	--	--	--
Azot	--	8.907	--	--	--	--
Demir Çember	153	292	--	--	--	--
Ağabani	15	--	--	--	--	--
İspirto	432	--	--	--	--	--
Banson	43	--	--	--	--	--
İsbidac toprağı	261	--	--	--	--	--
Demir hindi	0050	--	--	--	--	--
Teneke	--	--	167	--	--	--
Çift Otfengi	86	--	20	--	--	--
Tarçın yağı	282	--	--	--	--	--
Tahta sandık	--	--	1.150	--	--	--
Çelik	1.803	--	--	--	--	--
Cam	2.057	--	--	--	--	--
Cilt Bakır	13	--	--	--	--	--
Ayna cam	5	--	--	--	--	--
Ceviz	305	258	--	--	--	--
Saatçi camı	46	--	--	--	--	--

⁸⁹ Aktarlık. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s.52.

⁹⁰ Bakırla ilgili. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s.844.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

İpek	255	--	--	--	--	--
İbrişim ve ipek hurç	24	--	--	--	--	--
Hırka	721	--	--	--	--	--
Katranlı hilat	84	--	--	--	--	--
Defter	80	--	--	--	--	--
Gaz yağı	142.245	--	--	--	--	--
Zeytinyağı	234	--	--	--	--	--
Sabun toprağı	2.528	--	--	--	--	--
Sâc	361	--	--	--	--	--
Sabun	72	--	--	--	--	--
Kurşun	720	--	--	--	--	--
Toplam	330.785	851.068	677498	3.282	1.920	5.680

Kaynak: *Suriye Vilâyeti Salnâmesi*, 1297 H. (1879–1880 M.), s.233-235

**Ek. 3 Suriye Vilayetinin 1294 Rumi Senesi (Mart 1878-Mart 1879)
İhraç Ürünleri**

İsim	Denk	Kıyye	Adet	Metre	Top	Kile
Portakal ve limon	23.750	--	7.622.318	--	--	--
Ağaç kavunu	186	855	--	--	--	--
Portakal kabuğu	107	--	--	--	--	--
Mum	21	3.479	--	--	--	--
Susam	4.514	68.158	--	--	--	--
Zeytinyağı	8.362	381.601	--	--	--	1.214
Tereyağı	4	19.361	--	--	--	--
İç yağı	9	5.000	--	--	--	--
Kudüs mamulatında motifli ağaç	524	--	--	--	--	--
Meşrubat	72	2.400	--	--	--	--
İnek ve koyun keçi derisi	175	36.974	42.293	--	--	--
Köhne bakır	7	13.851	--	--	--	--
Gömlek	22	--	--	--	--	--
Sırçadan mamul eşya	5	--	--	--	--	--
Kuru incir	10	499.229	--	--	--	--
Kuru üzüm	8	742	--	--	--	--
Üzüm	93	--	--	--	--	--
Hasır	121	20	--	--	--	--
Paçavra	2.360	803.692	--	--	--	--
Kitap	63	--	--	--	--	--
Yıkanmış ve yıkanmamış yağ	1.158	471.591	--	--	--	7.869
Karpuz	277	--	--	--	--	--
Kemik	676	547.571	--	--	--	10.779
Sabun	7	126.292	--	--	--	150
Meknis madeni	19	--	--	--	--	--
Köhne fes	2	--	--	--	--	--
Mazu	6	--	--	--	--	200

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

Ağban ve alaca saire	10	--	--	--	--	--
Tutkal	0000	2.000	--	--	--	--
Badem içi	8	670	--	--	--	--
Karpuz çekirdeği	49	--	--	--	--	--
Buğday	23.746	--	--	--	863.129	--
Arpa	120	--	--	--	80.195	--
Bakla	142	--	--	--	53.464	--
Darı	6	--	--	--	6.721	--
Burçak (böriçek)	--	--	--	--	1.230	--
Mercimek	--	24.650	--	--	653	--
Un	300	132.155	--	--	--	--
Zerdal çekirdeği içi		83.616	--	--	--	--
Tuzlu bağırsak	35	16.313	--	--	--	--
Hardal tohumu	--	64	--	--	--	--
Kuş yemi	--	8.492	--	--	--	--
Ham Pamuk	--	3.027	--	--	--	--
Sünger	--	30.717	--	--	--	--
İpek	--	44.856	--	--	--	--
Nohut	--	89.089	--	--	--	--
Tahta sandık	--	--	25.877	--	--	--
Koza	--	30.429	--	--	--	--
Mezug tohumu (Hint yağı tohumu)	--	32.877	--	--	--	--
Rezene tohumu	--	5.845	--	--	--	--
Bulgur	--	6.482	--	--	--	--
Yumurta	--	--	196.800	--	--	--
İpek tortusu	--	36.341	--	--	--	--
Tahin helvası	--	4.082	--	--	--	--
Patates	--	75.152	--	--	--	--
Ham Pamuk	--	17.142	--	--	--	--
Keten tohumu	--	27.113	--	--	--	--
Su cevanı	--	4.716	--	--	--	--
Mahmuze	--	472	--	--	--	--

Kürşat Çelik

Pamuk çekirdeği	--	11.179	--	--	--	--
Harnub	--	71.228	--	--	--	--
Tuzlu balık	--	1.990	--	--	--	--
Sumak yaprağı	--	2.400	--	--	--	--
Terma ⁹¹	--	--	--	--	12.313	--
Şerha ⁹²	--	24.100	--	--	--	--
Duhan	--	140.254	--	--	--	--
Beyaz meşin	--	--	12.200	--	--	--
Kuru kayısı	--	328	--	--	--	--
Fıstık	--	4000	--	--	--	--
İçki	--	50.560	--	--	--	--
Toplam	77.572	--	8.911.468	--	1.017.745	20.312

Kaynak: *Suriye Vilâyeti Salnâmesi*, 1297 H. (1879–1880 M.), s.236-237

⁹¹ Bir cins turp. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet, 1318, s.400.

⁹² Dilimlenmiş et. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s.991.

19. Yüzyılın Sonu İle 20. Yüzyılın Başlarında Suriye’de Dış Ticaret

Ek. 4 1290 H. (1873-74 M.) Suriye Vilayetinin İhracat Cetveli

		Sade İpek, Yün, Pamuklu ve karışık, kuşak entari gibi çeşitli kumaşlar	Ham ipek, yünlü, bez, ibrişim ve Trablusi kuşak gibi ürünler	Marpuç, nargile, kundura, sandık ve çeşitli el ürünleri	Çeşitli Hububat	Sabun, Zeytin yağı, Susam, meyan kökü, gibi çeşitli ürünler	Mamul ve gayr-i mamul kereste	Toplam
X		8.600	46.548	640	----	----	----	55.788
Miktar		9.645	5.642	----	----	----	----	----
Yafa	K	742	25.642	1.580	1.251	2.808	----	32.023
	P	----	----	----	----	----	----	----
Miktar		11.500	38.546	2.673	8.540	4.680	----	65.939
Lazkiye	K	80.560	----	45.740	----	8.680	----	134.980
	P	----	----	----	----	----	----	----
Miktar		1.846	----	816	----	155	----	2.817
Akka	K	----	----	40	----	42	----	82
	P	----	----	30	----	----	----	30
Miktar		19.944	----	----	11.606	63.480	45.096	140.126
Trablusşam	K	100.680	----	----	86.540	342.416	318.026	847.662
	P	----	----	----	----	----	----	----
Miktar		858.570	23.923	405.271	954.106	621.449	5	2.863.324
Beyrut	K	995.270	166.946	114.525	204.697	114.536	5	1.596.081*
	P	14	10	39	31	11	30	20
Toplam Miktar		910.105	126.933	411.397	974.252	689.764	45.101	3.157.552
Toplam Fiyat	K	1.177.352	192.588	161.885	2.134.763	468.482	318.031	3.275.753
	P	36	10	29	00	11	30	3

Kaynak: Suriye Vilâyeti Salnâmesi, 1292 H. (1875–1876 M.).

* Kullanılan kaynaktaki yanlış hesaplama yapılmış olmasından dolayı tekrardan toplama yapılmış ve hatalar düzeltilerek verilmiştir.

X: Sütunun neyi ifade ettiği kaynaktaki belirtilmemekle birlikte Miktar olarak kabul edilmiş ve toplama yapılmıştır.

Ek. 5 1290 H. (1873-74 M.) Suriye Vilayetine İthalat Cetveli

	Miktar		Yafa		Miktar		Lazkiye		Miktar		Akko		Miktar		Trablusşam		Miktar		Beyrut		Toplam Miktar		Toplam Fiyat		
	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	K	P	
Faahidü İpehli ve rümlü çir', rudi rih-ı', dokuma bezi, şal, ruband gibi bükümle çeşitli kumaşlar	---	---	---	---	---	---	---	---	11	---	---	---	---	15.082	126.057	2.092.006	18.130.061	35	2.107.099	18.256.228	35	---	---	---	
Hıra', atılas, ham İpehli cumle mensucat*, müterevvia Amerikan bezi gibi çeşitli ayvalar	1.490	8.648	10	---	---	---	---	30	450	2.472	52.246	---	---	6.018	135.216	2.033.548	54.022.484	35	20.40.426	54.166.746	10	75.793	868.947	20	
Fes, gula, kaşmir, kadife ve fanila	39.686	112.596	---	---	---	---	---	360	1.080	2.141	42.986	---	---	---	---	491.276	9.748.098	10	534.463	990.4760	10	---	---	---	
(İspirto, sarap, rakı, bira) Alkolli İçecekler	---	---	---	---	---	---	---	2.280	12.440	---	---	---	---	---	---	118.913	487.837	10	121.193	500.277	20	---	---	---	
Amerikan Gazı şen	---	---	---	---	---	---	---	965	42.000	---	---	---	---	---	---	154.657	10.439.548	10	155.622	10.481.548	10	---	---	---	
İngiliz ve İtalyan Pıncı	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	913	1.900	219.7918	64.68029	35	2.198.831	6.469.929	35	---	---	---	
Demir, kurşun, sığın, çelik ve çinko gibi madenler	910	9.840	---	---	8.649	18.640	---	---	---	---	---	---	---	6.493	12.460	1.214.551	3.966.020	---	123.063	4.006.940	---	---	---	---	
Çeşitli ezca ürünleri, İbriñ muni, kükürt vs.	8.947	9.940	---	---	12.568	122.640	6.482	6.818	86.940	22.266	---	---	---	---	---	2.603.786	12.592.439	5	2.718.723	12.754.103	5	---	---	---	
Mercan, ham, korman, sarı efrenci ve değirmen taş gibi malzemeler	---	---	---	---	340	3.400	---	---	---	---	---	---	---	---	---	260	76.060	---	---	---	---	---	---	---	
Kahve, şeker, tuz, kalya, misadur gibi atfaiye ürünleri	292.560	584.610	---	---	17.112	102.046	1.462	15.125	879	7.469	---	---	---	---	---	1.528.103	7.356.504	30	1.840.116	8.065.734	30	---	---	---	
Kasele mesam, salihün, kasaavice ve çunal gibi ürünler	12.586	29.648	---	---	918	6.440	---	---	---	---	---	---	---	---	---	895.481	2.542.424	30	910.900	2.639.830	30	---	---	---	
Toplam	357.039	764.327	25	39.587*	233.166*	11.590	78.023	133.113	537.978*	13.432.060*	129.168.942*	15	13.964.389*	130.802.457*											

Kaynak: Suriye Vilayeti Salihvleri, 1292 H. (1875-1876 M.).

* Kullanılan kaynağa yanlış hesaplaması yapılmış olmasından dolayı tablodan toplama yapılmış ve hatalar düzeltilmiştir.

Not: Miktar olarak herhangi bir ölçü birimi belirtilmemiştir.

K: Kuşç

P: Para

93 Bir tür bez. Şemsaddin Sami, *Konius-ı Turak*, Derassadet, 1318, s. 525.94 Tüy yünlü, F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 894.95 Üzeri manerşili kumaş. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 326.

96 Dokumalar.